

**FUNCTIONS OF IDIOMS IN TURKISH
ARGUMENTATIVE DISCOURSE**

Türkçe Tartışma Söyleminde Deyimlerin İşlevleri

Gülsüm Songül ERCAN¹ & Umut YOZAGAT²

Abstract

Idioms are linguistic elements generally consisting of more than one word formed to express a particular situation, a concept and an emotion. Idioms which are frequently used in daily life are generally investigated upon their syntactic, semantic and pragmatic properties in the literature in Turkey; however, their discursive functions are neglected. In this study, idioms are studied in terms of their discursive functions in the context of argumentative discourse formed of *confrontation*, *opening*, *argumentation* and *concluding* stages. The reason for this selection is the existence of studies asserting idioms are one of the linguistic devices used frequently in argumentative discourse. The database contains three different political debate programs broadcast on three different TV channels. In the light of the information given, the purpose of this study is to identify the frequency of idioms and their discursive functions in debate programs; establish on which state of argumentative discourse idiom use is more frequent and what discursive function is of higher preference. The findings reveal idioms are frequently used linguistic items in Turkish argumentative discourse in line with the literature. Idioms are used to fulfill different discursive functions. These functions are (i) opening up a new topic, (ii) summarizing and closing off a discourse or part of it; (iii) signaling problem-solution patterns; (iv) evaluating and expressing positive/negative judgment; (v) protecting face. In Turkish argumentative discourse idioms are often used on the *argumentation* stage and the most frequently used function is evaluating and expressing positive/negative judgment. Another finding is that the topic of the argumentation is of importance in the frequency of idiom use.

Key words: *Idiom, discursive functions of idioms, argumentative discourse.*

Özet

Deyimler, belli bir durumu, bir kavramı, bir duyguyu dile getirmek amacıyla genellikle birden çok sözcükten kurulmuş öğelerdir. Günlük hayatta sıklıkla kullanılan deyimler, Türkçe alanyazında genellikle sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel yönleriyle ele alınmış; ancak söylemsel işlevleri göz ardı edilmiştir. Bu çalışmada deyimlerin söylemsel işlevleri *yüzleşme*, *açılış*, *tartışma* ve *sonuçlandırma* aşamalarından oluşan tartışma söylemi bağlamında incelenmektedir. Bunun nedeni deyimlerin tartışma söyleminde sıkça kullanılan dilsel düzeneklerden biri olduğunu gösteren araştırmaların bulunmasıdır. Veri tabanı olarak üç farklı TV kanalında yayınlanan üç farklı politik tartışma programı belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, tartışma programlarında deyimlerin sıklığını ve söylemsel işlevlerini belirlemek; deyimlerin tartışma söyleminin hangi aşamasında daha yoğun kullanıldığını saptamak ve söz konusu söylemde yeğlenen deyim işlev(ler)ini ortaya koymaktır. Araştırmanın bulguları, alanyazındaki saptamalarla koşut olarak, Türkçe tartışma söyleminde de deyimlerin sıkça kullanılan bir dilsel ölçü olduğunu göstermiştir. Deyimler farklı söylemsel işlevleri yerine getirecek biçimde kullanılmaktadır. Bu işlevler; (i) yeni konu açma; (ii) söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma; (iii) sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme; (iv) değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma; (v) saygınlığı/yüzü koruma işlevleridir. Türkçe tartışma söyleminde deyimler yoğunlukla *tartışma* aşamasında kullanılmaktadır. Belirlenen deyim işlevlerinden tartışma söyleminde en sık olarak kullanılanın

¹ Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, e-posta: songul.ercan@deu.edu.tr

² Dr., e-posta: yozagatumut@outlook.com

değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma işlevi olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bir başka bulgu da tartışma söyleminde üzerinde tartışılan konunun deyim kullanım sıklığında etkili olduğudur.

Anahtar sözcükler: *Deyim, deyimlerin söylemsel işlevleri, tartışma söylemi.*

Giriş

Deyimler, kullanıldıkları toplumun ve kültürün özelliklerini etkili bir biçimde yansıtan, gündelik dil kullanımında sıklıkla yararlanılan, anlatımı ilginç hale getirmek, ifadenin güvenilirliğini arttırmak gibi çeşitli nedenlerle dil konuşucuları tarafından sıklıkla yeğlenen yapılardır. İçerisinde birden fazla sözcüğün yer aldığı, içindeki sözcüklerden en az birinin farklı anlamda kullanıldığı ve çoğu kez anlamının sözcüklerin göndergesel anlamından tahmin edilemediği karmaşık yapılar olarak tanımlanmaktadır (Aksan, 2011: 90; Fromkin ve Rodman, 1993: 152). Bu çalışmada Türkçe deyimler söylemsel işlevleri açısından TV tartışma programları çerçevesinde incelenmektedir. Tartışma söyleminin özelliklerini inceleyen van Eemeren ve Grootendorst, belirli bir konuda görüş farklılıklarının çözümlenmesinin hedeflendiği bu söylem türünün söylemsel düzlemde *yüzleşme, açılış, tartışma, sonuçlandırma* olmak üzere dört aşamadan oluştuğunu belirlemiştir (2004: 59). Öte yandan, tartışma söylemi ve deyim ilişkisi üzerinde duran Koester, deyimlerin söz konusu söylemde düşünce ayrılıkları, izinsiz söz kesmeler, öznel duruşu ifade eden vurgulayıcı dilsel belirtecilerden biri olarak yaygın olarak kullanıldığından söz etmektedir (2006: 134). Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, TV tartışma programlarında deyimlerin kullanım sıklığını ve söylemsel işlevlerini belirlemek ve tartışmanın konusunun ve/ya söylemsel düzlemin deyim sıklığı ve işlevi ile ilişkisi olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla sonraki bölümlerde öncelikle deyimlerin ve tartışma söyleminin özellikleri betimlenmekte, daha sonra veri tabanından elde edilen bulgular ve araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Deyimlerin Sözdizimsel, Anlambilimsel ve Edimbilimsel Özellikleri

Deyimler, bir dilde var olan karmaşık yapılardır ve bir yapının deyim olarak kabul edilebilmesi için belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Deyimleri oluşturan sözcüklerden en az bir tanesinin farklı bir anlamda, diğer bir ifadeyle kendi anlamı dışında kullanılması gerekmektedir. Bunun dışında deyimler kalıplaşmış özelliklere sahiptir; yani deymi oluşturan sözcükler yer değiştiremez ya da yerine aynı anlama gelen başka bir sözcük yerleştirilemez (Püsküllüoğlu, 1998: 7). Örneğin, “ağzından bal damlamak” deyiminde yer alan ‘bal’ sözcüğü “güzel konuşmak” anlamında kullanılarak kendi anlamı dışına çıkmıştır. Yine aynı deymi “balından ağız damlamak” biçimine soktuğumuzda kalıplaşmış olan o ifadenin bozulduğu ve deyim özelliğinin kaybolduğu görülmektedir. Ancak deyimler dilin özelliklerine göre uyum, kip ya da kişi ekleriyle çekimlenebilmekte (örneğin ağzından çıkanı kulağın işitmiyor) ve sözcüklerin arasına sıfat ya da belirteç gibi (“bir arpa boyu *bile* yol gidemedik” örneğinde olduğu gibi) başka öğeler girebilmektedir (Püsküllüoğlu, 1998: 7).

Türkçe alanyazında deyimlerin sözdizimsel (Aksan, 1996; Gencan, 2001; Gökdayı, 2008; Demir, 2008), anlambilimsel (Uzun, 1991) ve edimbilimsel (Akar, 1991; Ercan ve Can, 2015) ve sözlükbilimsel (Can ve Ercan, 2015) açılardan incelendiği çalışmalar

bulunmaktadır. Deyimleri sözdizimsel ulamlar çerçevesinde incelediği çalışmasında Demir, söz konusu yapıları (i) *eylem ya da eylemsi içerenler* (tepeden inme, ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin gibi), (ii) *eylem içermeyenler* (kalburüstü, acemi çaylak gibi) ve (iii) *tek sözcük içerenler* (dünyalık, sudan (bahane) gibi) olmak üzere üç başlıkta sınıflandırmaktadır (2008: 428-443).

Anlambilimsel düzlemde ise Uzun (1991) deyimleri; (i) sözcüklerin kendi düz anlamlarını korudukları *tam ya da birinci dereceden deyimler* (örneğin, ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak); (ii) deyim oluşturulan sözcüklerin yan anlamları ile oluşturulan *ikinci dereceden deyimler* (örneğin, adam kıtlığında); (iii) deyim oluşturulan sözcüklerin yan anlamlı olma özelliği gösteren *üçüncü dereceden deyimler* (örneğin, adamdan saymak) (1991: 34-36) olarak sınıflandırmaktadır.

Edimbilimsel açıdan deyimlerin özelliklerini irdeleyen Akar, deyim sözlükleri üzerine yaptığı incelemede sözlüklerde yer alandeyimleri (i) tanımları kısmen yanlış yapılmış deyimler; (ii) tanımı bütünüyle yanlış olan deyimler; (iii) tanımlamaları ve örnek tümceleri arasında uyumsuzluk olan deyimler; (iv) tanımlamaları deyimlerle yapılmış olan deyimler; (v) örnek tümcelerde açık ifadelerin bulunmadığı deyimler (1991: 4-10) başlıkları altında incelemektedir. Ercan ve Can (2015) da Türkçede “erkek”e gönderimde bulunan deyimlerin inceledikleri çalışmalarında, söz konusu deyimleri edimbilimsel özellikleri açısından inceleyerek deyim sözlüklerinin edimbilimsel ölçütler dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.2. Deyimlerin Söylemsel İşlevleri

Deyimleri söylemsel işlevleri açısından kapsamlı olarak inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda deyimlerin; (i) söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma; (ii) sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme; (iii) değerlendirme ve yargıda bulunma söylemsel işlevleri taşıdığını saptanmıştır (Strässler, 1982; Drew ve Holt, 1998; Moon, 1992 ve 1998 aktaran Koester, 2006: 68; Koester, 2000: 169). Buna göre; deyimlerin *söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma işlevi* söylem katılımcılarının konu değiştirimi ve yeni konuya geçme veya konuyu kapatma; *sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme işlevi* söylem katılımcılarının bir sorunu dile getirme, çözüm önerme, dolayısıyla da neden-sonuç ilişkisi kurma; *değerlendirme ve yargıda bulunma işlevi*: söylem katılımcılarının bir olay, olgu, kişi vb. hakkında olumlu ya da olumsuz görüş bildirme amaçlarını karşılamaktadır (Koester, 2000). Arapçada deyimlerin işlevlerine yönelik olarak yaptığı çalışmada Abdou (2012: 153) da benzer biçimde deyimlerin değerlendirme ve düzenleme gibi işlevlerinden söz ederek aynı deyimden birden fazla söylemsel işlevi yerine getirebildiğini ortaya koymuştur. Türkçe alanyazında deyimlerin söylemsel işlevlerine yönelik olarak yaptıkları çalışmada Can ve Ercan (2013) da Türk TV dizilerinde deyimlerin benzer söylemsel işlevleri taşıdıklarını saptamıştır.

Deyimler ve eğretilmelerin söylemsel ve kişilerarası işlevlerinin araştırıldığı çeşitli çalışmalarda söz konusu yapıların bir söylem bölümünü özetleme, yeni bir konu açma, sorun çözüm örüntülerini işaret etme, kimlik ve rolleri tartışma, saygınlık gereksinimlerine değinme ve konuşucunun duruşuna gönderimde bulunma işlevleri taşıdığı saptanmıştır (Drew ve Holt, 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2006). Sözlü iş ve işyeri etkileşimlerinde çatışma bağlamında deyim ve eğretilmeleri inceleyen Handford ve Koester, söz konusu yapıların konuşucunun değerlendirilmesini gösteren ve genellikle sorun-çözüm örüntülerini işaret eden düzenekler olarak *olumlu ve olumsuz*

değerlendirme, dinleyici ile yakınsaklık ya da uzaksallık açısından samimiyeti işaret eden *ilişki/yakınlık*, düşünce ya da duyguların gücüyle ilişkili olarak *yoğunluk* ve bir söylem bölümünü açma-kapama ya da bağlamayı içeren *söylem düzenleme* işlevlerini taşıdığını belirlemişlerdir (2010: 41). Yukarıda alanyazında deyimlerin söylemsel işlevlerine yönelik olarak sözü edilen çalışmalar, bu araştırmaya da temel oluşturmakta; veri tabanında saptanan deyimler bu işlevler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1.3. Tartışma Söylemi

Tartışma, görüş farklılıklarının çözüme kavuşturulmasının amaçlandığı dil kullanımıyla nitelendirilen sözel bir iletişim olgusu olması nedeniyle özgün bir söylem biçimi olarak değerlendirilmektedir. (van Eemeren ve Grootendorst, 1984, 1992, 1993 aktaran van Eemeren, Grootendorst, Henkemas ve diğ., 1996: 275). *Edim-eytişimsel* (pragmadiialectical) araştırmalar çerçevesinde tartışmanın dört üst-kuramsal öncülü bulunmaktadır: *Dışsallaştırma* (Externalization), *Toplumsallaştırma* (Socialization), *İşseveleştirme* (Functionalization) ve *Eytişimselleştirme* (Dialectification). *Dışsallaştırma* öncülü çerçevesinde tartışma edimbilimsel olarak karşı çıkılacağı öngörülen bir görüş içerir. Tartışma söyleminde taraflar görüşlerini kendi usullerini doğrultusunda kamunun gözlemine sunar. *Toplumsallaştırma* öncülü farklı görüşleri benimseyen iki ya da daha fazla kişinin görüş birliğine ulaşmaya çalıştığı bir söylem sürecinin parçası olarak tartışmanın ortaklaşa sorun çözme sürecinin toplumsal bağlamda sunulması olarak değerlendirilmektedir. *İşseveleştirme* öncülü ise genel olarak yapısal düzlemde incelenen tartışmanın, karşı çıkılmalar, şüpheler, itirazlar ve karşı savlarla dile getirilen anlaşmazlığın sözel olarak yönetilmesi işlevini vurgulamaktadır. Son olarak *eytişimselleştirme* öncülü tartışmayı düşünce farklılıklarını çözümlenmek için geçerli bir eytişimsel bir süreç tarafından yönetilen eleştirel bir tartışmanın bir bölümü olarak görmeyi içermektedir. Söz konusu eleştirel tartışmanın geçerliliği onun anlaşmazlığın çözümünün geliştirilmesinde ne derece etkin ve etkili olduğu, safasatları içeren hamlelerin tartışma dışında bırakılması ve taraflar tarafından kabul edilebilir olmasıyla ilişkilidir (van Eemeren, Grootendorst, Henkemas ve diğ., 1996: 276-278).

Yukarıda belirtilen öncüller çerçevesinde van Eemeren ve Grootendorst, eleştirel bir tartışma söyleminin dört aşamadan oluştuğu saptamasında bulunmaktadır: *Yüzleşme, açılış, tartışma, sonuçlandırma* (2004: 59). *Yüzleşme aşaması*, bir şüphe ya da çelişkiye dolaylı kabul edilmeyen, bu yüzden de görüş farklılığı oluşturan açık ya da örtük bir görüşün bulunduğu basamaktır. *Açılış aşamasında*, görüş ayrılığı olan taraflar tartışmanın biçimi, artalan bilgisi, değer yargıları gibi paylaştıkları ortak zemini saptamaya çalışırlar. Bu aşamada bir ya da daha fazla katılımcı tartışmanın öncüsü benzer biçimde bir ya da daha fazla kişi de muhalif rolünü üstlenmelidir. Çoğu kez muhalif olan kesim üzerinde tartışılan görüşe eleştirel yaklaşır. *Tartışma aşamasında*, tartışmanın öncüleri karşı tarafın şüphelerini giderecek ya da eleştirel tepkilerini çürütecek bir biçimde savlarını ileri sürerler. Karşı taraf öne sürülen savın kabul edilebilir olup olmadığını araştırır; eğer yeterince ikna olmazsa yeni tepkiler ortaya koyar ve tartışma bu biçimde sürer. Son olarak *sonuçlandırma aşamasında* görüş farklılığını çözümlenmek amaçlı çabalar ortaya konur. Tartışma, görüşü destekleyen ya da söz konusu görüşe karşı olanın aleyhine ya da lehine sonuçlanabilir. Eğer taraflar varılan sonucu kabul etmezse görüş farklılığı çözüme ulaşmış olarak kabul edilmez (van Eemeren ve Grootendorst, 2004: 60-62). Sözü edilen tüm bu basamaklar tartışma dizilerinde düşünce ayrılıkları, izinsiz söz kesmeler, öznel duruşu ifade eden değerlendirici dilsel düzeneklerin sıkça yer aldığı süreçlerdir (Koester, 2006: 134) ve bu çalışmaya konu olan deyimler söz konusu düzeneklerden biri olarak görülmektedir.

2. Yöntem

Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, yazılı, sözlü, görsel vb. kayıt ve belgelerin incelenmesini kapsayan bir nitel araştırma ve veri toplama yöntemidir (Karasar, 2010: 183). Bu çalışma kapsamında, belirli bir metnin belirli özelliklerinin sayısallaştırılıp belirlenmesinin amaçlandığı bir belgesel tarama yöntemi olan içerik çözümlemesi (Karasar, 2010: 184) kullanılmıştır.

3. Veri Tabanı

Çalışmada veri tabanı olarak Türk televizyonlarında “yüksek izlenme oranı”, “çoklu katılımcıya sahip olması” ve “canlı yayınlanması” ölçütleri temel alınarak belirlenen 3 farklı TV tartışma programı (bundan sonra TP) seçilmiştir. Bu programlar, 7 Nisan 2016 tarihli *Enine Boyuna* (HaberTürk) (TP1), *Basın Odası* (NTV) (TP2) ve 30 Mart 2016 tarihli *Tarafsız Bölge* (CNN Türk) (TP3) adlı tartışma programlarıdır. Seçilen programlar tek yönlendiricili (moderatörlü) olup çoklu katılımcıya sahiptir. TP1 Ahmet Hakan (AH), TP2 Ece Üner (EÜ) ve TP3 Oğuz Haksever’in (OH) yönlendiriciliğinde gerçekleştirilmektedir. TP1’de 6 katılımcı (Gürkan Hacır (K1), İsmail Saymaz (K2), Erem Şentürk (K3), Lütfü Türkan (K4), Tarık Çelenk (K5), Mehmet Ocaktan (K6)), TP2’de 4 katılımcı (Mehmet Tezkan (K7), Nagehan Alçı (K8), Abdülkadir Selvi (K9), İsmet Berkan (K10)) ve TP3’de 7 katılımcı (Serra Kadıgil (K11), Şaban Ali Düzgün (K12), Seda Akça (K13), Rahim Er (K14), Ayşen Ufuk Sezgin (K15), Adem Arkadaş (K16), Emrah Kırımsoy (K17)) bulunmaktadır. Veri tabanını oluşturan bölümlerde “Terörle mücadele ve çözüm süreci”, “Paralel Yapı ile mücadele”, “Karaman’daki cinsel istismar ve Ensar Vakfı”, “Kılıçdaroğlu ve Aile Bakanı arasındaki tartışma”, “Kişisel bilgilerin çalınması”, “Dini eğitim” konuları üzerinde tartışılmaktadır.

3.1. Verilerin Toplanması

Çalışmanın amacı doğrultusunda veri tabanı olarak seçilen ve canlı olarak yayınlanan TV tartışma programları öncelikle kaydedilmiştir. TP1’in süresi 98 dakika, TP2’nin süresi 80 dakika ve TP3’ün süresi 134 dakikadır. Kaydedilen konuşmalar çeviriyazıya dökülmüş ve kullanılan deyimler saptanmıştır.

3.1. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözülmesi aşamasında öncelikle tartışma programlarında katılımcıların ve yönlendiricilerin kullanmış olduğu deyimler niceliksel olarak belirlenmiştir. Daha sonra söz konusu deyimlerin tartışma söylemindeki işlevleri belirlenmiş ve söz konusu söylemin hangi aşamasında daha yoğun kullanıldıkları yüzdeleri alınarak saptanmıştır. Son aşamada deyimlerin söylem işlev(ler)i ve tartışma söylemi aşaması arasındaki öngörülen ilişki yine sayısal veriler üzerinden yüzdelerinin belirlenmesiyle ortaya konmuştur.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. TV Tartışma Programlarında Kullanılan Deyimler ve Sıklıkları

Türk televizyonlarında yayınlanan tartışma programlarında deyim kullanımının sıklığı, işlevi ve tartışma söylemiyle ilişkisinin irdelendiği bu çalışmada veri tabanında yer alan 3 farklı tartışma programında saptanan deyimler ve kullanım sıklıkları içinde yer aldıkları programlar ve konu başlıklarına göre aşağıda verilen çizelgede sunulmaktadır.

Çizelge 1. TP1’de Kullanılan Deyimler ve Kullanım Sıklığı

KONU DEYİM	Kılıçdaroğlu u-Aile Bakanı Tartışması	Kişisel Bilgilerin Çalınması	Terörle Mücadele ve Çözüm Süreci	Paralel Yapı ile Mücadele	Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı
altından kalkmak	-	1	-	-	-
balıklama atlamak	-	-	1	-	-
cambaza bak	1	-	-	-	-
elini taşın altına sokmak	-	-	1	-	-
gölge düşürmek	-	-	-	-	1
göz yummak	-	-	-	-	3
gözaltına almak	-	-	2	-	-
hafife almak	-	-	-	-	1
halel gelmek	-	-	-	-	1
hesap sormak	-	1	-	-	-
hesap vermek	-	-	-	-	18
hoş bakmak	-	-	1	-	-
önüne yatmak	3	-	-	-	6
taş taş üstünde baş baş üstünde kalmamak	-	-	1	-	-
üstünü örtmek	-	-	-	-	1
TOPLAM	4	2	6	0	31

Çizelge 1’de görüldüğü gibi TP1’de 5 temel konu tartışılmıştır. Bunlar; “Kılıçdaroğlu-Aile Bakanı tartışması”, “Kişisel bilgilerin çalınması”, “Terörle mücadele ve çözüm süreci”, “Paralel Yapı ile mücadele” ve “Karaman’daki cinsel istismar ve Ensar Vakfı”dır. Programda kullanılan toplam deyim sayısı 43’tür. Bu deyimlerin en yoğun olarak kullanıldığı konu “Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı”dır (31 adet). Bu sıklık programın tümünde kullanılan deyimlerin %70,45’ini oluşturmaktadır. Koester (2006), konuşucuların kültürel değer ve kuralları anımsatmak istediklerinde deyim kullanımına başvurduklarını; benzer biçimde Moon da deyimler ve atasözlerinin kültürel olarak kabul edilmiş değer ve gerçeklere gönderimde bulunmaları ve bu nedenle konuşuculara ‘paylaşılan değerlerin arkasına sığınma’ olanağı sağlamaları nedeniyle herhangi bir konu hakkında değerlendirmede bulunurken kişiler arasında oluşabilecek çatışmayı azalttığını savunmaktadır (1992, 1998 aktaran Koester, 2006: 109). Cinsel istismar, özellikle çocuklara yönelik cinsel istismar konusunun tüm toplumlarda ve kültürlerde duyarlılıkla yaklaşılması gereken bir konu olduğu söylenebilir. Bu nedenle “Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı” konusunda yoğun deyim kullanımının konunun içeriği ile ilişkili olduğu savunulabilir.

TP2’de TP1 ile aynı konular ele alınmıştır. Aşağıda sunulan Çizelge 2’de sergilendiği gibi, programda toplam 15 deyim kullanılmıştır. Deyimler sıklıkları ve oranları açısından değerlendirildiğinde aralarında büyük bir fark olmadığı görülmektedir.

Çizelge 2. TP2’de Kullanılan Deyimler ve Kullanım Sıklığı

KONU DEYİM	Kılıçdaroğlu-Aile Bakanı Tartışması	Kişisel Bilgilerin Çalınması	Terörle Mücadele ve Çözüm Süreci	Paralel Yapı ile Mücadele	Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı
ağza almamak	-	-	1	-	-
ayıkla pirincin taşını	-	1	-	-	-
canını dişine takmak	-	-	1	-	-
dibe batmak	-	-	-	-	1
didik didik etmek	-	-	-	-	1
dile getirmek	-	-	-	1	-
gündeme getirmek	-	1	-	-	-
iz bırakmak	-	1	-	-	-
kaleme almak	-	-	-	2	-
önüne yatmak	-	-	-	-	1
örtbas etmek	-	-	-	-	1
tavır koymak	1	-	-	-	1
yüz kızartıcı	-	-	-	-	1
TOPLAM	1	3	2	3	6

“Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı” konusunda kullanılan 6 deyim diğer konularda kullanılanlarla oranlandığında yine de bir farkın olduğu gözlenmektedir. Bu konuda kullanılan deyimler, programda kullanılan tüm deyimlerin %40’ını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda da belirtildiği gibi, konuşucuların toplumun bir yansıması olan kültürel değer ve kurallara ilişkin değerlendirmelerde bulunmaları gerektiğinde deyim kullanımına başvurdukları (Moon, 1992, 1998 aktaran Koester, 2006: 109) saptamasının Türkçede deyimlerin kullanım işlevleriyle koşut bir görünüm sergilediği söylenebilir.

Veri tabanında yer alan son program olan TP3’de “Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı” ve “Dini eğitim” olmak üzere 2 konu tartışılmaktadır. Çizelge 3’te görüldüğü gibi, toplamda 39 deyim 33’ü “Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı” konusuna ilişkindir (%84,6). Daha önce belirtildiği gibi bu konuda deyimlere sıkça yer verilmesi, toplum açısından oldukça hassas bir konudan söz ederken üzerinde uzlaşılan deyimlere başvurulması (Moon, 1992, 1998 aktaran Koester, 2006: 109) ile açıklanabilir.

Çizelge 3. TP3’de Kullanılan Deyimler ve Kullanım Sıklığı

KONU DEYİM	Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı	Dini Eğitim
açığa çıkmak	1	-
adı çıkmak	2	-
altını çizmek	1	3
altını üstüne getirmek	1	-
ayyuka çıkmak	1	-
elden çıkarmak	1	-
ele almak	4	-
elini çekmek	1	-
elini taşın altına sokmak	-	2
gönül vermek	1	-
göz yummak	2	-
gözaltına almak	1	-
gözden geçirmek	1	-
gündeme gelmek	1	-
helak olmak	1	-
hesap sormak	1	-
içi yanmak	2	-
kiyameti koparmak	-	1
maruz kalmak	1	-
paldır küldür	1	-
patlak vermek	1	-
tüyleri diken diken olmak	2	-
üstüne yıkmak	1	-
üstünü örtmek	3	-
yankı bulmak	1	-
yüz kızartıcı	1	-
TOPLAM	33	6

Çizelge 1, Çizelge 2 ve Çizelge 3 incelendiğinde, TV tartışma programlarında toplam 46 farklı deyim kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu deyimlerin kullanım sıklığı farklılık göstermektedir. Örneğin, ‘hesap vermek’ 18, ‘önüne yatmak’ ise 10 kez kullanılmıştır. Bu konuda dikkati çeken, aynı deyim farklı söylemsel amaçlarla kullanıldığının belirlenmesidir.

Saptanan deyimler işlevleri açısından değerlendirildiğinde, Bölüm 1.2’de deyimlerin söylemsel işlevine yönelik olarak yapılan çalışmalarda saptamalarla koşut olarak Türkçede de deyimlerin farklı işlevlerle kullanıldıkları belirlenmiştir. Bir sonraki başlıkta bu saptamalara yer verilmektedir.

4.2. Tartışma Söyleminde Deyimlerin Söylemsel İşlevleri

Veri tabanında saptanan deyimler söylemsel işlevleri açısından değerlendirildiğinde, (i) *yeni konu açma*, (ii) *söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma*, (iii) *sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme*, (iv) *değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma*, (v) *saygınlığı/yüzü koruma* olmak üzere beş farklı işlevi olduğu belirlenmiştir. Söz konusu işlevler alanyazında bu konuda yapılan çalışmalarla koşutluk gösterir

niteliktedir (Drew ve Holt 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006; Abdou, 2012). Bu işlevler örnekleri şu biçimde sıralanabilir:

(i) *Yeni konu açma*: Veri tabanını oluşturan tartışma programlarında katılımcıların, deyimleri alanyazında saptandığı gibi (Drew ve Holt, 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006) yeni bir konu açmak amacıyla kullandıkları belirlenmiştir. Bu işlevin özellikle program yönlendiricileri tarafından yeğlendiği saptanmıştır. Aşağıdaki örnekler bu işlevin tipik örnekleri olarak verilmektedir:

(1) EÜ: Evet, üslup doğrusu bu şekilde Mehmet Ocaktan sizle başlamak istiyorum. Şimdi *önüne yatmak* meselesi işte az öncede aktardı Kılıçdaroğlu bir açıklık getirdi deyimler sözlüğüne baktım dedi....

(TP1)

(2) AH: Hepinize iyi akşamlar sayın seyirciler. Bu akşam Tarafsız Bölge'de Türkiye'nin son dönemde çok tartıştığı bir konuyu *ele alacağız*... Çocuklara cinsel istismar konusunu Karaman olayından yola çıkarak bütün şeffaflığıyla, açıklığıyla bütün boyutlarıyla *ele alacağız*, tartışacağız bu akşam Tarafsız Bölge'de...

(TP3)

(3) AH: Karaman'da Ensar Vakfı ile ilişkili bir öğretmenin en az 10 erkek çocuğuna cinsel istismar haberleri biliyorsunuz tartışılıyor, geniş *yankı buldu*. Bu konu günlerdir toplumun gündeminde. Ülkenin belki de en yakıcı en önemli sorunlarından biriyle karşı karşıyayız..."

(TP3)

TP1'in yönlendiricisi EÜ (Örnek 1) "Kılıçdaroğlu-Aile Bakanı tartışması"na neden olan *önüne yatmak* deyimini kullanarak o konu başlığını tartışmaya açmaktadır. Örneklerde (2,3) TP3'ün yönlendiricisi AH *ele almak* ve *yankı bulmak* deyimlerini kullanarak programın o bölümünde tartışılacak olan "Karaman'daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı" konusuna bir giriş yapmaktadır.

(ii) *Söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma*: Alanyazında yapılan çalışmalarda söylem katılımcılarının konu değiştirmeye da konuyu kapatma amaçlı olarak deyim kullanımına başvurdukları belirlenmiştir (Drew ve Holt, 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006; Abdou, 2012). Çalışmanın veri tabanında da Türkçe tartışma söyleminde deyimlerin aynı amaçla kullanıldığı saptanmıştır.

(4) EÜ: Peki siyasilerin arasındaki bu polemik aslında, hayır, konuyu şöyle bir özetleyelim. Aslında bizi en çok da kamuyu belki de tırnak içinde *hafife almak* ve cambaza bak demek değil mi? En çok da siyasilerin bu tavrı ve biz şu anda bu polemikle başladık konuyu konuşmaya. Konunun kendisi değil, özü değil, evet. Özü kaçıyor...

(TP1)

(5) K2:Hocam, öncelikle, rica ediyorum bakın bitireyim tamam anladım bitireyim. Dolayısıyla, bu suç hiçbir güç tarafından örtülemez. Bakın, şöyle de gölgelenemez bu suç. Bundan önce de, bundan sonra da bu suçun *hesabı verilecek*."

(TP1)

(6) K17:...O yüzden eğitimin öncelikle bilimsel ve laik temeller üzerinde ve tabii ki de parasız temeller üzerinde yapılandırılması gerekiyor ki çocuk kendi ayakları üzerinde seçim yapabilir hale gelmesi gerekiyor. O yüzden bu noktanın bir kere *altını çizmek* istiyorum ...

(TP3)

(7) K12:...Şimdi din deyince bizim toplumumuz hukuki uygulamalar ve doğrudan da bir kalıp halinde şeriatı algılıyor. Benim vurgularımda şunun *altını özellikle çizdim* anlaşılacağını düşünerek. Kuranı Kerim baştan sona kadar bir ahlak kitabıdır...

(TP3)

Yukarıda tipik olarak seçilen söylem bölütlerinde örnek (4) konuşucu “Kılıçdaroğlu-Aile Bakanı tartışması” konusunu ve yaşanan polemikleri özetlemek amacıyla *hafife almak* deyimini kullanmaktadır. Örnekte (5) konuşucu “Karaman’daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı” konusunda *hesap vermek* deyimini kullanarak konuşmasını bitirmek istemektedir. Örneklerde (6-7) konuşucular *altını çizmek* deyimini “Dini eğitim” hakkındaki görüşlerini özetlemek ve kendi açılarından önemli gördükleri konuları vurgulamak amacıyla kullanmaktadır.

(iii) *Sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme*: Alanyazında saptandığı gibi deyimler bir sorunu dile getirme, çözüm önerme, dolayısıyla da neden-sonuç ilişkisi kurma hedeflerini yerine getirmek amacıyla da kullanılmaktadır (Drew ve Holt, 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006). Nitekim veri tabanında da deyimlerin bu işlevde kullanıldığı belirlenmiştir. Bu amaca yönelik tipik örnekler şöyle sıralanabilir:

(8) K2:...devletten bireye doğru, topluma doğru terör manipülasyonudur. Bunun öyle örnekleri var ki bugün mesela Mimar Sinan Üniversitesi’nden 25 çocuğu *gözaltına aldılar*. Niye biliyor musunuz? DHKP-C ve PKK üyeliğinden. Gerekçe şu 2 yıl önce bir Osmanlıca hocası bu çocukların kendi dersini protesto etmesiyle ilgili yaptığı şikayetin sonunda büyüdü büyüdü terör örgütü operasyonuna dönüştü. 25 öğrenci *gözaltına alındı*. Tutuklu mahkemeye sevk edildiler. Neyse ki bırakıldılar.

(TP1)

(9) K9:...devlet bilgi işlem uzmanlarıyla bir araya gelip önlem alabilirdi: Yani bunun tespiti çok güç ama -

OH: ...bir de beyaz şapkalı hackerlar var.

K9: Ama girdiğinizde zaten her yere bir *iz bırakıyorsunuz*...

(TP2)

(10) AH:...Karaman’da bir öğretmen ki kendisi MEB’e bağlı, bir ilkokul öğretmeni. Karaman’da Ensar Vakfı’na ve bir başka derneğe ait olan bir evde en az on erkek çocuğuna cinsel istismar yaptığı nedeniyle önce *gözaltına alındı* sonra tutuklandı. Sonra savcılık iddianamesi ortaya çıktı. ...Yani bu çocuklara yönelik cinsel istismar konusu sadece Karaman’daki olayla sınırlı kalmadı. Başka okullarda, başka vakıflarda veya aynı vakıfta başka yerlerde, aynı vakfın başka şubelerinde de benzer olayların olduğuna dair iddialar, haberler *gündeme gelmeye* başladı....

(TP3)

(11) K12: Ben diyorum ki bütün aydınlar, sözü olan insanlar dinin geri gelişinin iyi bir haber olması için herkes *elini taşın altına koysun*. Adem Bey’in söylediği çok doğru. Kurumsal olarak, geleneksel olarak üretilen çok yanlış şeyler var...”

(TP3)

Sorun-çözüm örüntüsü bağlamında verilen yukarıdaki örneklerde (8-11) “gözüne almak”, ve “gündeme gelmek” deyimleri bir sorunu; “iz bırakmak” ve “elini taşın altına koymak” deyimleri ortada sorun olarak gördükleri durumlara bir çözüm önerisi sunmak amacıyla kullanılmaktadır.

(iv) *Değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma*: Bu işlev çerçevesinde deyimler, bir olay, olgu, kişi vb. hakkında olumlu ya da olumsuz değerlendirme, görüş bildirme ve yargıda bulunma amacıyla kullanılmaktadır (Drew ve Holt 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006; Abdou, 2012). Benzer biçimde, çalışmanın veri tabanını oluşturan tartışma programlarında katılımcıların deyimleri bu amaç doğrultusunda kullandıkları saptanmıştır.

(12) K2: ...Suçu ve suçluyu korumaktır, özendirme. *Hesap vermeleri* gerekir. Halbuki öteden beri, bu olayı tartıştığımız günlerden beri maalesef siyasi iktidara mensup, yakın gazeteci arkadaşlar maalesef siyasetçiler, çocuklardan çok vakfı korumaya dönük bir savunma yapıyorlar. Günahtır, yazıktır. Yani dönüp topluma *hesap vereceksiniz*. Siyaset tarikat ilişkisi değildir, demokratik bir ilişkidir. *Hesap verilir* ve sadece seçimlerle verilmez.

(TP1)

(13) K9: ...Çocuklara taciz var, tecavüz var ve kadınlar öldürülüyor bu olaylardan dolayı ülkede. Ciddi bir sorun, bunu tartışalım ama bu *örtbas edilmek* istendi ana muhalefet lideri de çıktığı bir kadın bakana bu sözleri söyledi...”

(TP2)

(14) K11: ...Ben de bir vatandaş olarak Sayın Davutoğlu'na diyorum ki ben de senin, sizin başbakan olarak çocuklara hizmet ettiğimizi görmek istiyorum. Yani öyle bir duruma getirdiler ki Milli Eğitim Bakanlığı çocuklardan *elini çekti*. Bu alanı vakıflara terk etti. Şimdi de bütün bu vakıflar ne güzel iş yaptı diye bizim sevinmemizi bekliyorlar...”

(TP3)

(15) K12: ...Tevrat'ta anılan Lut peygamberin hikâyesinde sadece bir homoseksüellik değil taciz ve tecavüz suçu da vardır ve şehrin altının üstüne getirildiği söylenir. Ve orada helak olanlar sadece bunu yapanlar değil. Toplumun tamamıdır, kendisidir. Duyarsızlıkları sebebiyle, *göz yummaları* sebebiyle. Yani orada tarihsel bir olay anlatılıyor ama anlatılan kıssa bütün zamanların hisse almasını mümkün kılacak bir ağırlıkta yani ciddi bir cezayla sonuçlanan bir trajedi olarak veriliyor.”

(TP3)

Yukarıda sergilenen tipik örneklerde (Örnek 12-15) konuşucular *elini çekmek*, *göz yummak*, *hesap vermek* ve *örtbas etmek* deyimleri aracılığıyla konuya ve kişilere/kurumlara ilişkin olumsuz yargılarını belirtmektedir.

(16) K6: Bunları söylediğin şeyleri biz yıllarca konuştuk bu ülkede. Ne zamanki 2005 yılına gelindiğinde o zamanın başbakanı Sayın Erdoğan *elini taşın altına koydu* ve Diyarbakır'daki o sözü var konuşması var biliyorsunuz. “

(TP1)

(17) K2: Tam da oraya geleceğim. *Önüne yatmak* ifadesi ben sayın bakanın anladığı gibi anlamıyorum. Korumak, himaye etmek gibi algılıyorum. Ama bir kadın demişse ki ben inciniyorum, öyle kabul etmek gerekir...

(TP1)

(18) K1: Fakat Kemal Bey bu noktada tavrını korudu. Dedi ki ben böyle kastım asla olamaz. Deyimler sözlüğünde de bunun karşılığı şudur. Senin *önüne yatarım* demek set olurum. Yani seni engellerim. Aslında bu şu demektir. Yani Sema Ramazanoğlu olarak bir bakan olarak sizin bu davanın sanıklarına acaba set mi oluyorsunuz?...”

(TP1)

(19) K9: Bu soruşturma Hürriyet gazetesindeki yayından sonra, İsmet Berkan'ı da burada yaptığı gazetecilikten dolayı kutlamak gerekiyor. Bu konuyu Türkiye'nin *gündemine getirdi.*”

(TP2)

Yukarıda verilen örneklerde (16-19) ise *gündeme getirmek*, *önüne yatmak* ve *elini taşın altına koymak* deyimleri, konuşucuların olumlu yargılarını belirtmek amacıyla kullanıldıkları deyimlerdir.

(v) *Saygınlığı/Yüzü Koruma*: Bu işlev deyimlerin konuşucuların saygınlığını, diğer bir ifadeyle yüzünü, korumak; onlara yönelik olarak yaptıkları eleştirileri ve olası tehditleri yumuşatmak amacıyla kullanılmasıyla ilişkilidir (Drew ve Holt, 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006). Çalışmanın veri tabanında da deyimlerin bu işlevi gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

(20) K9:...Güneydoğu'da Cizre operasyonunu bitirmiş Yüksekova'ya geçmiş. Şırnak'taki operasyonla birlikte Nusaybin' de operasyon yapan insanlar yani *canını dişine takmış* ailesi her telefon çaldığında bir şehit haberi mi geliyor diye beklediği bir dönemde Türkiye bence bu tartışmayı hak etmiyor.”

(TP2)

(21) K15:Dini kötölemek için değil kimi zaman bunlar belki biz sözde değil özde bilim insanları ve akademisyenler olarak şüpheciyizdir. Her söylenene inanmayız. Gerekirse de *elimizi taşın altına sokarız* yaşamımız pahasına. Arkadaşlarımın, pek çok arkadaşımın da yaptığı gibi...”

(TP3)

(22) K11: Eminim ben Ensar Vakfında çalışan çok güzel gönüllü insanlar vardır. Ve yine eminim AK Partinin içinde olup *gönül vermiş* olup bu olayı en iğrenç şekilde lanetleyen insanlar da vardır. Konumuz bunlar değil. Ama bütün bu olayı tek bir kişinin üstüne yıkıp... Vakıf bakın aile bakanının yaptığı açıklama. Her izlediğimde utaniyorum...”

(TP3)

(23) K11: ...özellikle yürüyüş yapması gereken din bütün vakıflar, kuruluşlar sessiz kalıyor şuanda. Çünkü bu sizden bizden olayı o kadar ayyuka çıktı ki. Bakın eminim ben şuanda Beşir Atalay beyin *içi yanıyor*dur. Recep Tayyip Erdoğan'ın da *içi yanıyor*dur...”

(TP3)

Yukarıdaki örneklerde (20-23) konuşucular dayanışmayı ifade etmek ve kendi ve karşısındakilerin saygınlığı korumak amacıyla *canını dişine takmak*, *elini taşın altına sokmak*, *gönül vermek* ve *içi yanmak* deyimlerini kullanmaktadır.

Çizelge 4. Veri Tabanında Saptanan Deyimlerin İşlevlerine Göre Dağılımı

SÖYLEMSEL İŞLEVLER	DEYİMLER	
	SIKLIK	ORAN (%)
Yeni konu açma	4	4
Söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma	6	6
Sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme	27	28
Değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma	55	57
Saygınlığı/Yüzü koruma	5	5
TOPLAM	97	100

Çizelge 4'te sergilendiği gibi deyimler en çok "Değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma işlevi" içerisinde kullanılmıştır. Bu durum, deyimlerin toplumun değer yargılarını ve kültürünü iyi yansıtan yapılar olmaları nedeniyle konuşucuların kendi duygu, düşünce ve yargılarını belirtmek üzere deyimlerden yararlanmayı yeğlemeleriyle açıklanabilir. Tartışma programları, gündemi meşgul eden konular üzerinde tarafların görüşlerini, yargılarını ve değerlendirmelerini belirttiği bir ortamdır. Deyimlerin söylemsel işlevlerine yönelik olarak yapılan çalışmalar deyimlerin sıklıkla değerlendirme işlevli olarak kullanılmasına vurgu yapmaktadır (Drew ve Holt 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006). Bu nedenle, bu çalışmanın veri tabanında da en yoğun olarak bu işlevin ortaya çıkması, alanyazınla koştur bir bulgudur.

Çizelge 5. Tartışma Programlarında Kullanılan Söylemsel İşlevlerin Konulara Göre Dağılımı

KONU	Kılıçdaroğlu-Aile Bakanı Tartışması					Kişisel Bilgilerin Çalınması					Terörle Mücadele ve Çözüm Süreci					Paralel Yapı ile Mücadele					Karaman'daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı					Dini Eğitim				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
DEYİM İŞLEVLERİ																														
PROGRAM																														
TP1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	4	-	-	-	-	-	-	-	2	9	2	4	-	-	-	-	-
TP2	-	-	-	1	-	-	1	2	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	-	-	-	1	3	3	-	-	-	-	-	-
TP3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	7	2	0	3	-	2	2	1
TOPLAM	1	-	-	1	-	-	1	2	1	-	-	-	2	5	1	-	-	2	-	-	3	3	19	4	7	3	-	2	2	1

- A: Yeni konu açma
 B: Söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma
 C: Sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme
 D: Değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma
 E: Saygınlığı/Yüzükoruma

Tartışma programlarında ele alınan konular ve deyim işlevi ilişkisi göz önüne alındığında Çizelge 5'te sergilendiği gibi, tüm programlarda en yoğun kullanım "Karaman'daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı" konusundadır (%77). Her işlevin en çok bu konuda yoğun biçimde kullanılmış olması yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal ve kültürel değerlerin ön planda olduğu konularda konuşucuların deyim kullanımını sıklıkla yeğlediğini ortaya koymaktadır.

Veri tabanında yer alan deyimlerin işlevlerinin belirlenmesi sürecinde dikkat çekici bir saptama da aynı deyim aynı konuşma bölütü içinde farklı işlevlerde kullanılmış olmasıdır. Bu durumu gösteren tipik örnekler aşağıda verilmiştir:

(24) K3: Ama şöyle bir durum var ortada mesele bir taciz tecavüz vakası değil ki babam. Mesele oturup hazır yakaladık fırsatı Ensar vakfını gömelim.
 K2: On çocuk tecavüze uğramış iktidar tabi *hesap verecek*(1).
 K4: Görmemezlikten mi gelmek lazım?
 K3: İktidar *hesap versin*(2)ben bundan yana değilim ki.
 K2: Hayır valisi vali nezdinde *hesap verecek* (3)
 K3: Vali de *hesap verecek*.(4)
 K2: Ama kimse görevden alınmamış.
 K3: Vali de *hesap vermesi* (5) gerekir. Bu başka bir şey. Vali *hesap versin*(6).
 K2: Kim *hesap vermesi* (7) gerekir?
 K3: Emniyet müdürü *hesap vermesi* (8) gerekiyor. Ensar vakfının o bölgedeki
 K2: Kim? Bir ay geçti. Bir ay geçti.
 K3: *hesap vermesi* (9) gerekiyor. Anne baba bile *hesap vermesi* gerekir.
 K2: 1 ay geçti, şunu söyleyeyim. Vali görevden alınmamış, il milli eğitim müdürü görevden alınmamış. Ne zaman müdahale edeceksiniz.

(TP1)

(25) EÜ:...sizi de dinlemek istiyorum. Bir tarafta işte Kılıçdaroğlu ben aslında şunu demek istedim diyor. *Önüne yatmaktan* kastım hatta işte Muharrem Güler ile Reza Zarraf onun arasında geçen daha doğrusu işte Reza Sarrafın önüne iddia edilen konuşma..."

(TP1)

(26) K9: Ana muhalefet lideri de çıktığı bir kadın bakana bu sözleri söyledi, Türkiye'nin gündemine geldi. Kim söylerse söylesin, hiç bir kadına söylemeyecek bir söz. Ne demek *önünde yatarım*... Efendim önceden bakan demiş. Mesela Kemal Bey'in nezaketine de yakışmadı bu cümle...

(TP2)

Örnekte (24) "Karaman'daki Cinsel İstismar ve Ensar Vakfı" hakkında konuşma yapan konuşucular 'hesap vermek' deyimini farklı işlevleri karşılamak üzere kullanmaktadırlar. Bölüt içerisinde 1-4 ve 8, 9 ile numaralandırılan 'hesap vermek' deyimini "Sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme işlevi"nde 5, 6 ve 7 ile numaralandırılan 'hesap vermek' deyimini ise "Değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma işlevi" içerisinde kullanılmaktadır. 'Hesap vermek' deyimini gibi 'önüne yatmak' deyimini de konuşma bölütlerinde farklı işlevleri yerine getirmek amacıyla kullanılmaktadır. Örnekte (25)

konuşucu ve aynı zamanda programın yönlendiricisi ‘önüne yatmak’ deyimini kullanarak “sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme işlevi”nde, diğer örnekte (26) ise aynı deyim “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma işlevi”nde kullanılmaktadır. Aynı deyimın söylem bölütlerinde ve hatta aynı söylem bölütü içerisinde farklı işlevlerde kullanılmış olması Abdou’nun (2012: 153) saptamalarıyla koşutluk göstermektedir.

4.3. Tartışma Söyleminin Farklı Aşamalarında Deyimler ve İşlevleri

Bölüm 1.3’te değinildiği gibi, eleştirel bir bakış açısıyla tartışma söylemi *yüzleşme*, *açılış*, *tartışma* ve *sonuçlandırma* olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (van Eemeren ve Grootendorst, 2004). Veri tabanını oluşturan TV tartışma programlarında deyimlerin tartışma söyleminin farklı aşamalarında farklı sıklıklarda kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda her bir basamağa ilişkin birer örnek sunulmaktadır.

(i) *Yüzleşme aşaması*: Tartışma söyleminin bu ilk aşamasında üzerinde görüş ayrılığı olan konu ortaya konmaktadır (van Eemeren ve Grootendorst, 2004: 60). Deyim işlevleri ile ilişkilendirildiğinde, veri tabanında “yeni konu açma” işlevi taşıyan deyimlerin bu aşamada kullanıldığı belirlenmiştir; başka bir ifadeyle, deyimler tartışma söyleminin yüzleşme aşamasında tartışmanın öncüsü konumunda bulunan program yönlendiricileri tarafından yeni konu açma amacıyla kullanılmaktadır.

(27) AH: Karaman’da Ensar Vakfı ile ilişkili bir öğretmenin en az 10 erkek çocuğuna cinsel istismar haberleri biliyorsunuz tartışılıyor, geniş *yankı buldu*. Bu konu günlerdir toplumun gündeminde. Ülkenin belki de en yakıcı en önemli sorunlarından biriyle karşı karşıyayız...

(TP3)

Örnekte (27) TP3’ün yönlendiricisi gündemde olan tartışma konusunu “yankı bulmak” deyimini aracılığıyla konuyu program katılımcılarının görüşlerine sunmakta ve söz konusu deyimini “yeni konu açma” işlevinde kullanılmaktadır.

(ii) *Açılış aşaması*: Bu aşamada tartışmanın tarafları, üzerinde tartışılan konunun yanında ya da karşısında olduklarını ortaya koyup paylaştıkları ortak zemini, değer yargılarını saptamayı hedeflemektedir (van Eemeren ve Grootendorst, 2004: 60). Veri tabanında bu aşamada da deyimlere yer verildiği ve program yönlendiricileri tarafından da sıkça kullanıldığı saptanmıştır.

(28) EÜ: Peki siyasilerin arasındaki bu polemik aslında, hayır, konuyu şöyle bir özetleyelim. Aslında bizi en çok da kamuyu belki de tırnak içinde *hafife almak* ve *cambaza bak* demek değil mi? En çok da siyasilerin bu tavrı ve biz şu anda bu polemikle başladık konuyu konuşmaya. Konunun kendisi değil, özü değil, evet. Özü kaçıyor...”

(TP1)

Örnekte (28) program yönlendiricisi “Kılıçdaroğlu ve Aile Bakanı arasındaki tartışma” konusunda “hafife almak” ve “cambaza bak” deyimlerini “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma” işlevinde kullanarak duruşunu, konuya yaklaşımını ortaya koymaktadır.

(iii) *Tartışma aşaması*: Tartışmanın tarafları bu aşamada karşı tarafın görüşlerini çürüterek onları kendi düşünceleri doğrultusunda etkilemeyi hedeflemektedir (van Eemeren ve Grootendorst, 2004: 61). Veri tabanında deyimlerin en yoğun kullanıldığı saptanan bu aşamadır.

Örnek (29) K4: Bir saniye. Çözüm süreci yok ve adamlar tek başına ortada kaldı. Çözüm sürecindeki her şeyi ok saydılar. Kabul etmediler. İhtiyatla yaklaşıyorum çözüm sürecine de mevcut duruma da. Bunun farklı bir yöntemi olmalı. Devlet akıyla yaklaşmak lazım. Yani ben şuna da katılmıyorum. *Taş taş üstünde baş baş üstünde kalmasın* sözüne de katılmıyorum. O bölgede eğer devletimiz tekrar kaim olacak ise bölge insanına olan hassasiyetlerimiz de devam etmeli.

(TP1)

Yukarıda verilen örnekte konuşucu “*taş taş üstünde baş baş üstünde bırakmamak*” deyimini kullanarak “Terörle mücadele ve çözüm süreci” konusunda karşıt görüştekileri eleştirmekte, onları ikna etmek amacıyla dayanaklandırarak savını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kullanılan deyim “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma” işlevini taşımaktadır.

(iv) *Sonuçlandırma aşaması*: Tartışma söyleminin son basamağı olan bu aşamada, görüş farklılıkları çözümlenmeye çalışılmaktadır (van Eemeren ve Grootendorst, 2004: 61). Çalışmanın bulguları bu aşamada da tarafların deyimlere başvurduklarını göstermektedir.

Örnek (30) K9: Geldiğimiz noktada bir taciz ve tecavüz olayını tartışmıyoruz olay farklı bir konseptte kaydı. Ben diyorum ki artık bu tartışma ne olur burada bitsin daha fazla *dibe batmayalım* ve olay K8'e katılıyorum olay amacından sapmasın...”

(TP2)

Örnekte (30) konuşucu “dibe batmak” deyimini bir “sorun-çözüm örüntüsü” işlevinde kullanarak tartışmanın sonuçlandırma aşamasını işaret etmektedir.

Aşağıda verilen Çizelge 6’da veri tabanını oluşturan tüm programlarda deyimlerin tartışma söylemi aşamalarındaki dağılımı sunulmaktadır.

Çizelge6. Tartışma Söyleminin Farklı Aşamalarında Deyimlerin Kullanım Sıklığı

TARTIŞMA AŞAMASI PROGRAM	Yüzleşme	Açılış	Tartışma	Sonuçlandırma
TP1	1	11	24	7
TP2	-	1	12	2
TP3	3	7	19	10
TOPLAM	4	19	55	19

Çizelge 6’da görüldüğü üzere, en sık deyim kullanımının görüldüğü aşama “tartışma” aşamasıdır; 97 deyimden 55’i bu aşamada kullanılmıştır ve bu sayı toplam deyim kullanımının %57’sini oluşturmaktadır. Bu bulgu, Türkçe tartışma söyleminde deyimlerin en yoğun olarak tartışma bölümünde kullanıldığını göstermektedir. Çizelge 7’de deyimlerin tartışma söylemi bağlamındaki işlevlerinin tartışma aşamalarındaki dağılımı sergilenmektedir.

Çizelge 7. Tartışma Söyleminin Farklı Aşamalarında Deyimlerin Söylemsel İşlevlerinin Sıklık ve Oranları

TARTIŞMA AŞAMASI DEYİM İŞLEVLERİ	Yüzleşme		Açılış		Tartışma		Sonuçlandırma	
	SIKLIK	ORAN (%)	SIKLIK	ORAN (%)	SIKLIK	ORAN (%)	SIKLIK	ORAN (%)
Yeni konu açma	4	5	-	-	-	-	-	-
Söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma	-	-	2	2	-	-	4	4
Sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme	-	-	7	7	16	17	4	4
Değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma	-	-	8	8	39	40	8	8
Saygınlığı/Yüzü koruma	-	-	2	2	-	-	3	3

Veri tabanında saptanan deyim işlevleri tartışma söyleminde yer alan aşamalarla ilişkilendirildiğinde, Çizelge 7’de de sergilendiği gibi, en yoğun kullanıldığı belirlenen söylemsel işlev “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma” (% 40) ve bu işleve en yakın oranda kullanılan “sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme” (% 17) işlevleridir ve her iki işlev de en yoğun olarak tarafların savlarını öne sürüp diğerinin savını çürütürerek birbirini ikna etmeyi hedefledikleri (van Eemeren ve Grootendorst, 2004) “tartışma” aşamasında saptanmıştır. Daha önce belirtildiği gibi, bu aşamada katılımcılardan amaçlarını gerçekleştirmek için tartışmaya konu olan sorunu ortaya koyma, kendi değerlendirmelerini sunup kendi görüşleri doğrultusunda olumlu ya da olumsuz yargılarını ifade etme ve soruna çözüm önerisi getirmeleri beklenmektedir. Bu nedenle, deyim kullanımının tartışma söyleminin en sık bu aşamasında ve sözü edilen işlevlerde kullanılmasının tartışma aşamasının kapsamıyla ilişkili olduğu savlanabilir.

5. Sonuç

Deyimlerin söylemsel işlevlerinin tartışma programları çerçevesinde incelendiği bu çalışmada, veri tabanından elde edilen bulgular Türkçede tartışma söyleminde deyimlerin sıkça kullanıldığını ve (i) *yeni konu açma*, (ii) *söylemin bir bölümünü ya da tamamını özetleme ve sonlandırma*, (iii) *sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme*, (iv) *değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma*, (v) *saygınlığı/yüzü koruma* olmak üzere beş farklı söylemsel işlevi yerine getirdiği göstermektedir. Söz konusu işlevler alanyazında bu konuda yapılan çeşitli çalışmalarla koşutluk göstermektedir (Drew ve Holt 1998, 2005; Moon, 1998; Simpson, 2004; Handford, 2007 aktaran Handford ve Koester, 2010: 41; Koester, 2000, 2006; Abdou, 2012). Tartışma söyleminde deyimler “yeni konu açma” işlevinde özellikle program yönlendiricileri tarafından kullanılmaktadır; yönlendiriciler, tartışmanın açılış aşamasında katılımcıları ve izleyicileri tartışılacak konu hakkında bilgilendirmek ve tartışmayı başlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Öte yandan program konukları deyimleri sıklıkla “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma” işlevi doğrultusunda kullanılmaktadır. Veri tabanında *hesap vermek*, *önüne yatmak*, *ele almak* gibi bazı deyimlerin birden fazla kez kullanıldığı, ancak farklı işlevleri yerine getirdiği saptanmıştır. Bu bulgu da alanyazındaki saptamalarla (Abdou, 2012) koşutluk göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında araştırılan bir başka konu da tartışma söyleminin hangi aşamasında deyimlerin daha yoğun kullanıldığı ve yeğlenen bir söylem işlevi olup olmadığıdır. Bu açıdan incelendiğinde, çalışmanın bulguları deyimlerin yoğun olarak tartışma aşamasında (%57) kullanıldığını göstermektedir. Bu aşamada en yoğun kullanıldığı belirlenen söylemsel işlevler ise “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda

bulunma” (% 40) ve “sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme” (% 17) işlevleridir. Daha önce söz edildiği gibi, bu aşamada katılımcılar kendi görüşlerini paylaşmayan diğer kişi ya da grupları ikna etmeyi hedeflemektedir ve bu amaçla değerlendirmede bulunmaları, sorunları ortaya koymaları ve çözüm önerilerinde bulunmaları bu basamakta beklenen süreçler olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın bulgularından hareketle, tartışma söyleminde deyimlerin sıkça kullanılan dilsel yapılar olduğu; tartışma söyleminde “değerlendirme ve olumlu/olumsuz yargıda bulunma” ve “sorun-çözüm örüntüsünü işaret etme” işlevlerinde daha çok yeğlendiği ifade edilebilir.

Son olarak deyim kullanımı ve tartışma konusu ilişkisi açısından değerlendirildiğinde, veri tabanında “Karaman’daki cinsel istismar ve Ensar Vakfı” konusunda deyimlerin yoğunlukla kullanıldığı saptanmıştır. Bu durum nedeninin konunun içeriğiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Önceki çalışmalarda konuşucuların kültürel değer ve kuralları anımsatmak istediklerinde (Koester, 2006) ve değerlendirmede bulunurken kişiler arasında oluşabilecek çatışmayı azaltmak amacıyla kültürel olarak kabul edilmiş değer ve gerçeklere gönderimde bulunmaları ve bu nedenle konuşuculara ‘paylaşılan değerlerin arkasına sığınma’ olanağı sağlamaları nedeniyle (Moon, 1992, 1998aktaran Koester, 2006: 109) deyimleri kullandıkları saptanmıştır. Bu çalışmada da konunun duyarlılığının deyim kullanımına etkisi olduğu düşünülmektedir.

Bulgular çerçevesinde yapılan tüm bu saptamalar çalışmanın veri tabanıyla sınırlıdır. Farklı konu ve söylem türlerini içeren daha geniş kapsamlı bir veri tabanı üzerinde yapılacak çözümlenmelerle Türkçede deyimlerin farklı işlevleri ortaya konabilir.

Kaynakça

- Abdou, A. (2012). *Arabic idioms: A corpus-based study*. New York: Routledge.
- Akar, Y. (1991). Türkçe deyimler ve sorunları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-13.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2011). *Türkçenin gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Can, Ö. & Ercan, G.S. (2013). Popüler TV dizilerinde deyimlerin söylemsel işlevleri. 27. Ulusal Dilbilim Kurultayı, Bildiri Özetleri Kitabı, s.25. Antalya, 02-04 Mayıs 2013.
- Can, Ö. & Ercan, G.S. (2015). 2. Sözlükbilimi Sempozyumu “Elektronik Sözlükler”. Bildiri Özetleri Kitabı, s.25. İstanbul, 3-4 Kasım 2015.
- Demir, C. (2008). Türkçede deyimlerin sözdizimsel özellikleri. *Türk Dili*, 677, 428-444.
- Ercan, G.S. & Can, Ö. (2015). Deyimlerin edimbilimsel olarak ulamlaştırılmasına ilişkin bir öneri: Türkçede “erkek”e gönderimde bulunan deyimler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 63-83.
- Fromkin, V. & Rodman, R. (1993). *An introduction to language*. United States of America: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Gencan, T. N.(2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç.

- Gökdayı, H. (2008). Türkçe’de kalıp sözler. *Bilig Dergisi*, 44, 89-110.
- Handford, M. & Koester, A. (2010). It’s not rocket science: metaphors and idioms in conflictual business meeting. *Text and Talk*, 30(1), 27-51.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Koester, A. (2000). The Role of idioms in negotiating workplace encounters. İçinde Trappes-Lomax, H. (Ed.). *Change and Continuity in Applied Linguistics. Selected Papers from the Annual Meeting of the British Association for Applied Linguistics held at the University of Edinburgh*. (s.169-183). Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Koester, A. (2006). *Investigating workplace discourse*. United States of America: Routledge.
- Püsküllüoğlu, A. (1998). *Türkçe deyimler sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Uzun, L. (1991). Deyimleşme ve türkçede deyimleşme dereceleri. İçinde Gül Durmuşoğlu, Kamile İmer, Ahmet Kocaman, Sumru Özsoy (Ed.) *Dilbilim Araştırmaları*. (ss. 29-39). Ankara: Hitit Yayınevi.
- Van Eemeren, F.H. & Grootendorst, R. (2004). *A Systematic Theory of Argumentation: The pragma- dialectical approach*. New York: Cambridge.
- Van Eemeren, F.H., Grootendorst, R., Henkemans, F. S. & diğ. (1996). *Fundamentals of Argumentation Theory*. New Jersey: Erlbaum.